

KÖNYVESPOLC

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYEI SZEMLE

A Megyei Önkormányzat folyóirata

Ha valakinek kétségei lennének afelől, hogy mi minden tartozik a „honismeret” témakörébe, annak azt ajánlom, olvassa el a Nyíregyházi Mórircz Zsigmond Könyvtár kiadásában negyedévenként megjelenő Szemle korábbi, vagy közelmúltbeli számait. Hamarosan rá fog jönni, hogy: *minden!* Vagy azért, mert eleve a honismeret (szülőföldismeret, tájismeret, népismeret) érdeklődési köréhez tartozik, vagy pedig azért, mert a térségi (táji, regionális, megyei) szemléletű, izlésű és sugárzású, a lehető legjobb értelemben vett lokálpatrióta folyóiratban azzá válik. A legáltalánosabb témájú, legelvonatottabb megközelítésű írásokba is belekerül a legtöbb esetben egy kis helyi utalás, szabolcsi, beregi, vagy éppen szatmári zamat, térségi többlet.

E rövid bemutatás elkészítéséhez csak az utolsó öt számot néztem át, a 2002. évi négyet és az ideit elsőt. Ebben az öt számban megjelent írások – a verseket, a ismertetéseket, a megemlékezéseket nem számítva – mintegy fele kimondottan honismereti jellegű: legnagyobb része helytörténeti témájú, egyenlő arányban oszlanak meg a jelenkutatással és a környezetvédelemmel, a táj és az ember kapcsolatával foglalkozó írások és – legalábbis a szemlézett számokban – csupán néhány írás képviseli a politikát és a műemlékvédelmet.

Ezzel természetesen korántsem merítettük ki a Megyei Szemle témaköreit, tanúskodnak erről a rovatcíme. Valamennyi számban szerepel a műveket ismertető *Szemle* rovat, valamint a *Krónika*. Ez utóbbi is megérdemel honismereti szempontból egy elismerő szót, hiszen rendkívül értékes, naprakész helytörténeti bibliográfiát, valamint gondosan vezetett eseménynaptárt találunk benne. Négy számban szerepel a *Váltság* rovat, nem nehéz kitalálni, hogy elsősorban olyan szociológiai, szociográfiai írások keretétül szolgál, amelyek a civil szervezetek tevékenységével, a hagyományos magyar állat- és növényfajták helyzetével, a munkanélküliséggel és más társadalmi jelenségekkel foglalkoznak. Két-két alkalommal, de annál gazdagabb tartalommal szerepel az címével a tartalomra is utaló *Irodalom* és a *Hagyomány* rovat, valamint a *Tanulmányok* című, ahová nyilvánvalóan azok az írások kerülnek, amelyek nem fértek be máshova. Aztán felbukkan még alkalomlag egy-egy olyan rovat, mint a *Korjelző*, amely inkább a szerkesztő eleve fantáziáját hivatott jelezni, s nem a tartalomra utal. Mivel pedig a Megyei Önkormányzat által fenntartott folyóiratról van szó időnként szerepel benne a megyei önkormányzat tevékenységének egy-egy szakaszának tevékenységét átfogó beszámoló.

Az írások, mint mondtam, tematikailag elsősorban a térséghez (megyéhez, Észak-Tiszántúl,

Észak-alföld régiójához) kapcsolódnak, vagy ha nem, többnyire van ilyen vetületük, számos írás pedig átiát a nyolcvan esztendeje megvont országhatáron. Tanulságos a szerzők térségi megoszlása: több mint kétharmaduk a három részből kényszerűségből összevont megyében él, s kevesebb mint egyharmaduk másvidéki.

A Szemle utóbbi öt számában megjelent írások színvonala, stílusa, a különféle témák megközelítésének módja, megfogalmazásának eredményessége természetesen rendkívül vegyes. Nagyon jól tudom, hogy minél sokrétűbb egy honismereti – vagy másmilyen – jellegű folyóirat, minél többféle műfajú írás jelenik meg benne, annál különbözőbb a szerzők íráskészsége, s a tolluk, vagy írógépjük billentyűi alól kikerülő művek élvezhetősége, vagy csupán olvashatósága. Sajnos ritka öröm, amikor összhangban van a „tartalom és a forma” – ahogy a gimnáziumban tanultuk, a téma érdekessége s a megfogalmazás művessége. Azt hiszem a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szemle semmivel sem rosszabb, s talán nem is jobb a hasonló megyei folyóiratoknál. A mi szempontunkból igazi értékét elsősorban a felvállalt területek, a bemutatott honismereti jellegű témák jelentik. Nincs hely valamennyi számbavételére, azokból válogatok, amelyeket címük alapján ilyeneknek véltém.

Rendkívüli módon élveztem a 2003. 1. szám fő témája köré rendezett kisebb-nagyobb tanulmányokat: *Hagyományos magyar növény- és állatfajták jelene és jövője az Észak-alföldi régióban*. Igazi telitalálat egy ilyen „tematikusszám” összeállítása, mind a tudományos ismeretterjesztés, mind pedig a honismeret szempontjából, különösen ha tudjuk, hogy az élővilág, a természeti környezet nem tartozik a honismeret elcsépelet témaköréi közé. Megtudjuk ezekből az írásokból, hogy a „tájidegen”, „jövvény” növény- és állatfajták térhódítása miatt az élővilágban éppen úgy kiszorulóban vannak az „őshonos” fajták és értékek, mint a kultúrában, vagy a társadalom más területein. Olvashatunk a genetikai alapok megőrzésének fontosságáról, a tájba illő fajok telepítésének jelentőségéről, valamint a régi magyar háziállatfajták védelméről, fenntartásáról, nem elég széles körben számon tartott értékeikről.

A kimondottan helytörténeti, családtörténeti írások közül tanulságos olvasmány *Fodor László* Adalékok az 1702-ben megnevesített Sípó család történetéhez című tanulmánya (2002/4.). Ez a térséghez kötődő család nem volt sem híres, sem gazdag, nem fűződik egyetlen tagjához sem ismert történelmi esemény. Egy volt ez a familia a magyar nemesség „tömegét” jelentő, szinte a jobbgyok színvonalán élő, hétszilvafásnak is mondott, *armális* nemes családok közül. A szerző nem von le a feldolgozott anyagból következtetéseket, meg-

elégzik azzal, hogy korrekt módon bemutatja a családot.

A honismereti érdeklődés folyóiratok fontos feladata a forrásközlés, ami mindig időtálló érték publikálását jelenti, ha pillanatnyilag talán nem is vonzza az olvasók tömegeit. A szemlézett számokban két folytatást is olvashatunk *Piti Ferenc*től (I. Lajos király Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékre vonatkozó oklevelei a Vay család berkeszi levéltárában (1343–1382) címmel (2002/1., 3.). Ezek a közlések fontos alapanyagai lehetnek több helytörténeti feldolgozásnak. Más jellegű, már ma is „élvezhető” forrást közöl *Sípos Ferenc*, bemutatva Thóbiás Dániel ’48-as honvédnagy minden bizonyjal az eseményekkel egy időben keletkezett naplójának néhány töredékét. Az elfajta szövegeknek mindig megvan az a varázsuk, hogy az ember megérinti rajtuk az izzadság és a puskapor szagát, s azt, hogy milyen más egy gépezet, ha annak egészét látjuk, vagy ha egy kis csavar szemével nézzük. Aligha tévedek, ha úgy érzem, hogy az ilyen és ehhez hasonló írásokért fogják majd egy-két évszázad múltán is megkeresni a könyvtárak polcain a Megyei Szemle régi számait.

A jelenkor szomorú *valóságai*val foglalkozó írások közül kettőt említek: *Hajnal Béla* A 2001. évi népszámlálás főbb eredményei (2002/1.), valamint *Szöllősi Beáta* és *Mányik Mariann* A kóros játékszenvedély jelei Nyíregyházán (2002/2.) című munkáját. Az előbbi, azon túl, hogy közli az országos demográfiai, foglalkoztatási, iskolázottsági, gazdasági adatokat, bemutatja mindezeknek a megyére vonatkozó helyzetét. S ha valaki kíváncsi arra, hogy mit jelent a „halmozott hátrányos” térség fogalma, ezekből a táblázatokból és grafikonokból pontosan érzékelheti ennek valóságát. Egy ilyen hatalmas és szerteágazó témakör esetében az olvasó természetesen megelőgszik a jelenségek vázlatos bemutatásával, hiszen az okok elemzése vasok monográfiát igényel, de a másik tanulmány esetében már támad némi hiányérzetünk a „káros játékszenvedély” amúgy is meglegyetően szubjektív megközelíthetőségű témájának felvázolásakor. Legalábbis a szerzők adósok maradnak a játékszenvedélynek az ifjúság személyiségére gyakorolt kártékony hatásának elemzésével, amiből következően úgy tűnhet, hogy van jótékony és kártékony játékszenvedély, mintha lenne jótékony és kártékony bűnözés, vagy drogfogyasztás. Bár a tanulmány jórészt okaitól és következményeitől elszigetelt jelenségként vizsgálja a játékszenvedélyt, a közölt adatok rendkívül mellbevágóak. Gondoljunk csak bele: a vizsgálatba vont, túlnyomó részben 18–22 esztendő fiatalok a belvárosi játékszenvedélyen egy-egy alkalommal átlagosan 2 óra 26 percet, a „szórakoztató központok” játékszenvedélyen pedig 3 óra 30 percet töltenek, de ezek között vannak, akik napi 6–8, sőt 12–24 órát is itt éleik le az életükből. S bár nem tudjuk, hogy a játékszenvedélynek ez a foka a nyíregyházi fiatalok hányad részére jellemző, s az sem derül ki az írásból, hogy mindez milyen mértékű és jellegű személyiségkárosodást okoz a nemzet amúgy is fogyóban lévő ifjúságánál, a szerzők valamilyen

általuk felállított szempontrendszer alapján úgy vélik, hogy a játékszenvedély fiatal látogatóinak „közel fele már kóros játékszenvedélyesnek is tekinthető”. A magam részéről köve hiszem, hogy ez a fajta „játék” a többinek javára volna.

Jónéhány olyan írást kellene még kiemelnem, amiket örömmel olvastam és szívesen ajánlok másoknak is. Emlétemem kellene *Bakajsa Anárás* bensőséges vallomását a kárpátaljai Vári Fábrián Lászlóról, *Kujbushé Mecssei Éva* adatgazdag és értékes dolgozatát Nyíregyháza XVIII–XIX. századi katasztrófáiról, *Néző István* rendkívül alapos tanulmányát a 135 éves kisvárdai nyomdászatról és még többeket is. De már csak egyre van helyem és időm, ez pedig *Hamar Péter* semmitmondó című (Vázlatos megjegyzések Petőfi személyiségének egy elhanyagolt vonásáról), de rendkívül tartalmas, sőt zafos írása. Egészen röviden: a leveleiben és természetesen a társalgásban is szívesen káromkodó, trágár, sőt obszcén kifejezéseket is használó koszorús költőnkéről, Petőfi Sándorról van szó. Őszintén remélem, hogy ez a rövid írás a szerző egy nagyobb, a témát kimerítően feldolgozó, az összefüggéseket és a következtetéseket szerteágazóan megfogalmazó monografikus igényű munkájából válik, s ezt nem valami perverzitás mondaná velem. Ebből a nyúlarknyi, alig hat oldalnyi írásból is kiderül ugyanis, hogy az a Petőfi, aki a barátival való levelezés során nem ment a szomszédba egy-két lötenyészési szakkifejezésért, sohasem öncélian volt – úgymond – trágár, hanem a stílusát gazdagította. Azt az állapotot ugyanis, amit a lakodalmára készülő költő érezhetett, aligha lehetett volna találébban megfogalmazni, mint ahogyan ő tette Aranyhoz írt levelében: „.....maradok (jelenleg éppen viszkető tőkű) barátod Petőfi Sándor”.

Boldog az a megye, amelynek ilyen művelődési, tudományos, honismereti folyóirata van, mint Szabolcs-Szatmár-Beregnek. Boldog lehet az a megyei honismereti egyesület, amelynek nem kell föltétlenül saját kiadási honismereti kiadványt készítenie, hiszen a Megyei Szemle sok mindent felvállalhat és fel is vállal ezekből a feladatokból. Talán még úgy lehetne tökéletesíteni ezt az állapotot, ha a Megyei Honismereti Egyesület tevékenysége, rendezvényei többet szerepelnének a Szemle eseménynaplójában.

Halász Péter

Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából

A második világháború után a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen jelentős történettudományi kutatások folytak, amelyek az 1950-es évek második felében alapvető történeti munkák megjelenését eredményezték. Megkezdődött az erdélyi gazdaságtörténeti források feltárása és ezen a területen is fontos tanulmányok jelentek meg. Gondoiunk itt elsősorban Jakó Zsigmond úttörő munkájára, mely az erdélyi tőkés gazdálkodás

kezdeteit vizsgálta az erdőiparban és a mezőgazdaságban, Imreh István könyvére a székelylelvi majorsági gazdálkodás felbomlásáról és Csetri Elek, Imreh István és Benkó Samu kötetéről, mely az erdélyi kapitalizmus kezdeteivel foglalkozott.¹ E biztató kezdet után az egyetem kutatói tervbe vették újabb rész tanulmányok közlését, valamint Erdély gazdaságtörténeti szintézisének megírását. Ezek a tervek azonban a hatalom nemzetiségellenes politikájára és az önálló magyar állami tudományegyetem megszüntetése miatt nem valósulhattak meg.

Ezt a munkát folytatja a Romániai Magyar Közgazdász Társaság kiadásában megjelent *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX–XX. század)* című tanulmánykötet (Szerkesztőbizottság: Csetri Elek, Egyed Ákos, Kerekes Jenő, Somai József).

Egyed Ákos a kötet előszavában hangsúlyozza, hogy a tanulmánykötetben közölt tizenkilenc írás nem csupán gazdaságtörténeti értekezés, hanem „általános mentalitás-történetre” épülő munka, „interdiszciplináris természetű, szorosan összefügg a gazdaságtörténettel, a szociológiával, társadalmi antropológiával, gazdasági néprajzzal és földrajzzal”. A tanulmányok a kötet központi kérdésére keresik a választ: hogyan képzelte el a XVIII–XX. században az erdélyi értelmiségi és politikai elit a bérces haza modernizációját, mit tett a társadalmi gazdasági problémák megoldásáért, az erdélyi magyarság fennmaradásáért.

A kötet két részből áll, ezeket egy bevezető rész előzi meg Egyed Ákos előszavával és Csetri Elek XVIII. századról írt alapos összefoglaló tanulmányával.

Csetri Elek utal Bethlen Gábor fejedelem ösztönös merchantilizmusára, I. Apafi Mihály fejedelem idején jelentkező manufaktúra ipar és árucserre fejlődésére. Hangsúlyozza, hogy Erdélyben a XVIII. században – az európai fejlődésbe épülve – születtek azok a gazdasági tervezetek, szakmunkák, amelyek már magukban hordozták a korszerűbb gazdasági gondolkodás csíráit.

Az első részt Egyed Ákos: *Magyar gazdasági gondolkodás Erdélyben a XIX. században* című kitérő tanulmánya nyitja. A szerző szerint az erdélyi magyar gazdasági gondolkodásban a XIX. század első felében a modernizációs elvek kerekedtek felül. Ezekből a gyakorlatban igen kevés valósult meg, ezekhez tartoztak azok az intézmények, amelyek a korszerű gazdálkodás szolgáltatásában álltak: az Erdélyi Gazdasági Egyesület, a kolozsvári és brassói Kereskedelmi és Iparkamara stb. A gazdasági élet fellendülését eredményezte az erdélyi vasúti hálózat kiépítése, mely a régió kommunikációs elszige-

teltségét is megszüntette, valamint a hitelrendszer, a bankok és takarékpénztárak létrejötte.

Egyed Ákos felhívja az olvasó figyelmét azokra az erdélyi gondolkodókra, akik a „homo oeconomicus” elvei szerint korlátozni kívánták a szabadversenyt alapuló piacgazdaságot, állami beavatkozást sürgetve a gazdasági szektorban a kistermelők védelmében. Ezeket a gondolkodókat képviselik a kötetben Wesselényi Miklós, Berde Áron, Mikó Imre, akik a tudományos szociológia megjelenése előtti időkben éltek és akiknek szociális érzékenysége a vallási etika forrásaiból, erkölcsi tartásukból eredt.

Külön ki kell emelni Csetri Elek írását Wesselényi Miklósról, az erdélyi társadalmi-gazdasági modernizáció apostoláról. Wesselényi az ország gazdasági fejlődését a feudális földtulajdonnak a parasztok kezébe juttatásától és a nemesi adómentesség megszüntetésétől várta. Csetri bemutatja a gazdasági reformert, aki Zsibón megteremtette Erdély gazdasági mintatüzemét, ahol nyugati mintára elsőként megvalósította a mezőgazdasági váltógazdaságot és elsőként alkalmazta a korszak nagy technikai vívmányát, az állatmeghajtású cseplőgépet.

Az első részben szerepelnek a Brassai Sámuelről, Bölöni Farkas Sándorról, Kőváry Lászlóról írott tanulmányok, ők az Erdélyben meghonosított klasszikus közgazdaság elméletének képviselői, a szabad piaci gazdaság elkötelezettjei voltak. A legutóbbiak látók egyike a történést, statisztikus Kőváry László, aki az erdélyi gazdaság bajait elsősorban szerkezeti váltásai vélte megoldhatónak: a szegényes öncilláló földművelés helyett a jövedelmezőbb állattenyésztést és ipart kívánta fejleszteni.

A két első rész gyakorlati szakember bemutatásával zárul: Rajka Péterről, az erdélyi gépgyártás úttörőjéről Farkas Mária, Debreczeni Márton bánya- és kohómérnökéről *Debreczeni-Droppán Béla* értekezik. Debrecenit az utókor a nagy erdélyi tudósok között tartja számon, életútját a szerző az erdélyi bányászat történetébe ágyazva tárgyalja. E tudós neve újításai révén Európa szerte ismert volt, idehaza pedig a bányászati nyelv magyarosításával jelentős érdemeket szerzett.

A kötet második részét Csucsuj István: *A magyar közgazdaságtudomány fejlődése Erdélyben a XX. században* című összefoglaló tanulmánya nyitja. Ez elemzés utal az első világháborúig terjedő időszak gazdasági prosperitására, a tudományos élet területén megjelenő nagy összefoglaló gazdasági monográfiákra, a gazdasági igazgatás területén megszerveződő kereskedelmi és iparkamarák tevékenységére.

A szerző bemutatja az erdélyi közgazdasági tudományok rendszeres művelésének központját az 1872-ben alapított kolozsvári egyetemet, ahol a korszak több kiváló magyar professzora tanított. A tanulmány részletesen foglalkozik az első világháború után kisebbségi sorsba jutott erdélyi magyarság helyzetével. Ezen a téren az erdélyi gazdasági liberalizmus helyett a román nemzeti elveken alapuló politika érvényesült, s a legnagyobb kárt az

¹ *Jakó Zsigmond: A magyarpatoki és kalini hamuzsírhuja története. Adatok az erdélyi kapitalista erdőgazdálkodásnak és nagybirtokos ipari vállalkozásainak kezdeteiről. Bukarest, 1956. – Imreh István: Majorsági gazdálkodás a Székelyföldön a feudalizmus bomlásának idején. Bukarest, 1956. – Csetri Elek–Imreh István–Benkó Samu: Tanulmányok az erdélyi kapitalizmus kezdeteiről. Bukarest, 1956.*

1923. évi román földreform jelentette, mely az erdélyi magyarság gazdasági helyzetét teljesen szétzilálta. A tanulmány legérdekesebb része a második világháborút követő időszak gazdasági életével foglalkozik a szovjet gazdasági modell bevezetéséről a Ceausescu-rendszerig. Megállapítása szerint Romániában a kommunista gazdasági rendszer teljes bukásához és összeomlásához a Ceausescu-féle gazdaságpolitika vezetett, mely voluntarizmusa folytán, nemcsak a világ gazdaság meghatározó folyamataira, de még a többi hasonló rendszerű ország tapasztalataira sem vett tekintetel.

Ez a gazdaságpolitika az erdélyi magyarság életében is visszafordíthatatlan változásokat hozott, ugyanis a hatalmas ipari üzemek felépítésével megbontották a települések nemzetiségi viszonyait. A városokba telepített új lakók nemcsak falusias életformát hoztak be az urbánus településekre, hanem azok gyors elrománosítását is szolgálták.

Az erdélyi gazdasági élet fontos területe a gazdasági szakoktatás és az azokat megvalósító intézmények, ezekről közöl összefoglaló tanulmányt Kerekes Jenő és Somai József: *A gazdasági oktatás története Erdélyben* címmel. A kiegyezés után a gyors gazdasági fejlődés egyre inkább igényelte a korszerű szakemberképzést: az erdélyi felsőfokú mezőgazdasági szakoktatás az 1869-ben létesült Kolozsmonostori Gazdasági Intézetben kezdődött, az egyetemi közgazdászokképzés pedig 1940-ben a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen indult.

A második világháború után a Bolyai Tudományegyetemen folytatódott ugyan a közgazdászokképzés, de az önálló magyar egyetemi oktatás megszüntetését célzó intézkedések első áldozata éppen a jog- és közgazdaságtudományi kar lett. Az önálló magyar egyetem 1959. évi végleges megszüntetéséig a politika hullámvérésétől függött időnként egy-egy magyar évfolyam vagy csoport engedélyezése.

1959 után az „egyesített” Babeş-Bolyai Egyetemen a román nyelvű közgazdászokképzés nem nélkülözhetette a kítűnő magyar tanári kar szakmai munkáját, akik közül többen, mint Cseke Vilmos, Furdek Mátyás, Kerekes Jenő, Szűcs Zoltán stb. tovább taníthatnak, természetesen csak románul.

Neveléstörténeti szempontból is érdekes az 1940-es években Kolozsváron működő „Méhkas” Diákszövetkezet tevékenységének ismertetése, a diák vitaestek, író-olvasó találkozók említése, amelyekben a korabeli szellemi élet olyan személyiségei vettek részt, mint Kodolányi János, Móricz Zsigmond, Németh László, Sinka István, Szabó Lőrinc, Tamási Áron stb.

Birtalan Ákos: *Barabás Endre - a Székelyföld gazdasági érdekeinek képviselője* címmel gondolatébresztő írást közöl. Barabás Endre (1870-1945) irodalmi munkásságának egyik központi kérdése a székelyeknek Romániába való kivándorlása volt, aminek során több, ma is érvényes megállapítást fogalmazott meg. Véleménye szerint a székelyek elvándorlásának elsősorban gazdasági okai voltak, amit a Székelyföld belső gazdasági erőviszo-

nyainak, az etnikumok közötti birtokarányok megváltozása okozott. Az etnikai elvándorlás miatt elsősorban a magyar politikai élet vezetőit hibáztatta, akik eltűrték, hogy a román és szász érdekcsoportok jelentős számú székely birtokot megszerezzenek. Figyelmeztető példákat is közöl: Udvarhely vármegyében például a XIX. század utolsó három évtizedében, negyvenhárom községben jelentősen csökkent a magyarság létszáma. Az olvasónak ilyenkor bizonyára eszébe jutnak a 2002. évi romániai népszámlálás megdöbbentő adatai.

A kötet második része behatóan foglalkozik az erdélyi mezőgazdaság és falu, valamint a szövetségi mozgalom kérdéseivel.

Székely András Bertalan írása Venczel József (1913-1973) gazdaságtudományi gondolatait elemzi. Megállapítja, hogy Venczel gazdasági célkitűzéseinek központjába a nagybirtok helyett és életképes családi kisbirtok megteremtése állt és meggyőződése szerint az erdélyi magyarság életben maradását a magyar falu sorsától függ, amelyért elsősorban a magyar intelligencia a felelős.

Farkas Ferenc, Vincze Gábor, Guzs Ferenc a szövetségi mozgalommal foglalkoznak és bemutatják azt a küzdelmet, amelynek során az erdélyi magyarság megpróbálja kiépíteni és megvédeni a talponmaradását, túlélését szolgáló szövetségeket. A szövetségi mozgalom olyan vezetőivel ismerkedhetünk meg, mint Szász Pál (1881-1954), aki az Erdélyi Gazdasági Egyesületet a százegynéhány nagybirtokos szervezetéből százezer kiscsorda egyesületévé tette és, aki gazdakörök, szövetségek szervezésével próbálta megerősíteni az erdélyi magyarság gazdasági helyzetét, vagy Balázs Ferenc (1901-1937), aki az Aranyos menti Mészkon szervezett szövetséget, azzal a céllal, hogy az a táj szövetségi modellje legyen.

A szerzők foglalkoznak az erdélyi szövetségi mozgalom felszámolásával is. A második világháború után ugyanis a politikai hatalom a „Hangya” és a „Szövetség” Szövetségi Központot, amelyekhez több mint 1100 magyar szervezet is tartozott, beolvastotta a bukaresti Nemzeti Szövetségi Intézetbe (INCOOP-ba), megszüntetve ezáltal az eredeti szövetségi szellemet képviselő, a tagok önkéntes társulásán alapuló magyar autonóm szervezeteket.

Ekkor azonban nem csupán a magyar szervezeteket szüntették meg, hanem az 1949-ben kibontakozó politikai „tisztogatási” hullám elérte az autonóm magyar szervezetek híveit is. Szász Pált, Venczel Józsefet stb. letartóztatták és 1951-ben – az ún. Márton Áron-féle perben – súlyos börtönbüntetésre ítélték.

A fentiekben ismertetett tanulmánykötet nem törekedett a téma teljes szintézisének megírására, ezt nem is tehetné kellő mennyiségű és minőségű résztanulmányok nélkül, de ez az erdélyi történetírás első és egyben sikeres kísérlete az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás feltárására és összefoglalására. (Kolozsvár, 2001.)

Sebestyén Kálmán

A „Fiumei úti temető” és a „Farkasréti temető”

A Kormány 1999-ben állította fel a 146/1999. sz. rendelettel azt a Nemzeti Kegyeleti Bizottságot, amely döntési joggal rendelkező kormánybizottsággént határozza meg azon elhunyt személyeket, akik méltóak a nemzet kegyeletére, sírjaik egy virtuális Nemzeti Sirkert részét alkotják. A bizottság folyamatos munkája eredményeképpen az ország egész területén lévő temetkezési helyeket e szempont szerint áttekinti és nyilvántartásba veszi, ami nem csak védeltséget jelent a megszüntetés ellen, de szabályozottságot is minden módosítást illetően. Tevékenysége ugyanakkor kiterjed a kegyeleti kultúra minden jelenségére. A Nemzeti Sirkert létrehozása azonban nem csupán a sírok kegyeleti megőrzését jelenti a jövő számára, hanem célja megőrizni múltunk e személyeinek alkotásait, tevékenységüket, ismertetni, miért méltók a nemzet kegyeletére, ezen keresztül pedig a nemzetudatot erősíteni. A Bizottság ennek szellemében kezdte meg a temetők feldolgozását, a társadalom számára pedig fotóalbumokban mutatja be a temetőkben nyugvó, a Nemzeti Sirkertbe tartozó személyek síremlékeit (amelyek gyakran jelentős művészi alkotások), röviden ismertette életüket, munkásságukat is.

Természetesen egy-egy nagy temetőről készült album nem tudja valamennyi nyilvántartásba vett sírt bemutatni, csupán a – néha szubjektíven – legjelentősebbnek véltet. A Bizottság 2002-ben jelentette meg első albumát, a Fiumei úti temetőről készült kötetet, amelyben a közös, csoportos sírhegyek mellett 148 személy sírjának képe található. Olyanokét, akik az élet különböző területein munkálkodva érdemelték ki a nemzet kegyeletét. Ha a legkiemelkedőbbek közül néhányat említünk, csak azért tesszük, hogy fogalmat alkossunk az itt nyugvók nagyságrendjéről. A 148 személy között található Kossuth Lajos, Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Bethlen István, Vörösmarty Mihály, Arany János, Jókai Mór, Móricz Zsigmond, Munkácsy Mihály, Fadrusz János, Lotz Károly, Medgyessy Ferenc, Blaha Lujza, Jászai Mari, Csorós Gyula, Eötvös Lőránd, Semmelweis Ignác, Clark Ádám, Ybl Miklós, Erkel Ferenc, Ganz Ábrahám, Görgey Artúr, Klapka György – s hosszan sorolhatnánk a közélet és művészvilág kiemelkedő személyiségeit.

Az albumok sorát 2003-ban a Farkasréti temetőről készült kötet folytatta. Ebben 200 síremlék került bemutatásra fényképen és rövid szöveggel. A legkiemelkedőbbek, közöttük igen sok művész és kutató. Itt is csak néhány név érzékelteti a nagyságrendet: Bartók Béla, Kodály Zoltán, Bárdos Lajos, Huszka Jenő, Ferencsik János, Simándy József, Székely Mihály, Aba-Novák Vilmos, Gulácsy Lajos, Molnár C. Pál, Kondor Béla, Kovács Margit, Borsos Miklós, Rózsahegyi Kálmán, Jávor Pál, Kabos Gyula, Gobbi Hilda, Márkus László, Mensáros László, Latabár Kálnán, Karády Katalin, Tolnai Klári, Domján Edit, Pécsi Sándor, Sinka István, Homoki Nagy István, Németh László, Illyés Gyula, Keleti Károly, Bánki Donát, Csonka János, Asbóth Oszkár, Germanus Gyula, Keresztúri Dezso. id. Antalfi József, Tildy Zoltán, Ravasz László, Ordass La-

jos, Gerevich Aladár, s itt is sorolhatnánk még azokat a kiválóságokat, akiket aligha lehet jelentőségében mások alá rendelni.

Az albumok fényképeit Antali Péter és Gedai Csaba készítette; a Fiumei úti sirkert képaláírásait Trift Viktor, a Farkasréti temetőt pedig Tóth Vilmos írta.

Az albumok iránt igen nagy az érdeklődés és a társadalmi elismerés. A Fiumei úti albumot 2002. július 11-én mutatta be a sajtónak Eiffert János a Fotóművészeti Szövetség elnöke Mádl Ferenc közársasági elnök jelenlétében és üdvözléssel. Medgyessy Péter miniszterelnök levélben méltatta a Bizottság munkáját és az albumot. A Farkasréti temető kötetét pedig 2003. március 31-én Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke ismertette a sajtóval és a bemutatón megjelentekkel.

A temetőkről készült és készülő könyvek további célja, hogy az emberek figyelmét arra is felhívja, hogy a sírokban nyugvókhöz ne legyen méltatlan sírjaik tisztelete. Örvendetes, hogy ifjúságunknak már felkeltette a figyelmét és kézzelfoghatóan is láthatóan is érzékelhető tiszteletük. (Bp., 2002., 2003.)

Dr. Gedai István

„Mellyet még a régi atyáink is birtanak...” Bereg, Ugocsa és Középg-Szolnok református egyházlátogatói jegyzőkönyvei 1808–1809.

A Tiszántúli Református Egyházkerület a reformáció után az országnak a Tiszától keletre eső területeit foglalta magába, s Erdélyig terjedt 763 egyházközséggel. Az egyházkerület élén superintendens (püspök) állott. A következő szervezet szinten az egyházmegyéket találjuk, élükön a seniorokkal (esperesekkel). Az egyházmegyéket az egyházközségek alkották, s ez az egyházszervezet él ma is. A gyülekezetek száma az ellenreformáció, majd a földesúri (szlovák, román, rutén, sváb) telepítések következtében folyamatosan csökkent. A Türelmi Rendelet utáni, 1782–1786 közötti összeírás már csak 536-ról szól, a részben megváltozott elnevezésű és területű (békési, nagykunsági, érmelléki, debreceni, szabolcsi, középszolnoki, szilágyi, szatmári, beregi, ugocsa, nagybányai, máramarosi) egyházmegyéken belül.

A tiszántúli egyházkerületben az egyházlátogatás rendjét az 1550-es tornai zsinat és az 1567-es debreceni zsinat határozta meg: „... a lelkipásztorok erkölcsi életének fedhetetlensége, tudományának tisztasága szorgalmatosan megvizsgáltassék, nehogy tudatlan, henye, dobzóddó és részeség lelkész csak egy is legyen e fontos hivatalban (...) az egyház és hallgatók megvizsgáltassanak a tudományból, hibából, vallásból (...) életök tisztasága, ártatlansága felől.” Vizsgálat tárgya volt a lelkipásztor jövedelme (pénzbeli és természetbeni), az egyház ingó és ingatlan vagyona (épületek, földek és klenódiумok). A Tiszántúlon 1762-ben szabá-

lyozták a látogatások rendjét. Előírták, hogy vizsgálni kell a lelkész személyét, a gyülekezetet, a lelkész kapcsolatát, az ekklesiásia vagyonát, az adományokat, a tanítók személyét, a bábák ügyeire vonatkozó teendőket. A látogatásnak pontosan leírt menete volt. Az esperesnek a látogatás helyére megérkezve „nem másuva, hanem a prédikátor házához” kellett megszállnia. Legelőször a prédikátor személyét kellett megvizsgálni: a vizitációnak istentiszteleti jelleget kellett adni az által is, hogy imádsággal kellett azt kezdeni. Megnézték a prédikátor könyveit (kötelező volt a magyar, latin, görög, héber nyelvű biblia, II. Halvét Hitvallás, Heidelbergi Káté és kánonos könyv a szertartások rendjével és szövegével), ha valamelyik hiányzott, adtak egyet a lelkésznek, az árát kifizették. Ha a lelkész nem volt „felette koros”, megvizsgálták görög és héber tudását. A lelkésznek feljegyzést kellett vezetnie az egyházközség történetéről. Ezután a templom, úrasztal, szöszék, lelkészlakás következett. Az 1562-es debreceni hitvallás írja helytelenül járnak el, akik a látogatásnál csak a galambganéjt s a templom mocskát vizsgálják s az erkölcs s tudomány megvizsgálását elmulasztják”.

A publikált iratok olyan egyházmegyék életébe engednek betekintést, amelyek területének túlnyomó része a trianoni határon túlra került. Olyan egyházközségekről közöl adatokat, amelyek történetének feldolgozása során a kutató viszonylag kevés, nehezen elérhető forrással dolgozhat. A bevezetést követi az egyházközségek látogatási jegyzőkönyvének leírása. Példaként a beregi Badaló községben készült jegyzőkönyvének fejezeit soroljuk fel: Parochialis Telkek; Extra villanumok; Az Ekklesiásia pénze; A Templom; A Harangok ketten vagynak; Templomhoz tartozó edények. Ezeken kívül van még. Badaló, 1808. december 31.

A kötet 143 község-egyházközség felsorolásával és a glossariummal zárul. A kiadványt sajtó alá rendezte, szerkesztette és a bevezetőt írta Szabadi István, a szerkesztő munkatársa Keczás Mariann volt. (Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár. Debrecen, 2001.)

Gazdag István

EZER SZÁLLAL

Az ezredforduló határon túli magyar fiatal-ságának hú tükre. Miska bácsi levelesládájából közzéteszi: *Padisák Mihály*

Ma már felnőtt generációk emléke-élménye Miska bácsi levelesládája a Magyar Rádióban. Ezek a nemzedékek nem csak hallgatták, hanem írták is ezt a népszerű és sikeres műsort. Miska bácsi meleg, baráti hangja, és a gyerekek érzéseinek hűséges tolmácsolása tartotta életben évtizedeken át, túlélve anyai, a maga idejében népszerű programot, korosztályoknak nyújtva tanácsot, segítséget, megmutatózást és önkifejezési lehetőséget.

Elhangzott műsorainak egy része most kötetben látott napvilágot a Masszi Kiadó gondozásában. A kétszázahuszonkilenc üzenetet határon túli fiatalok írták. Vallomások ezek. Tiszta fiatal lelkek szólanak meg bennük arról, ami nekik a legdrágább, nemzeti hovatartozásukról. Nem higgadt történetek és realpolitikuskos mérlegelt stílusában írótak, az ő személyes tapasztalataik, kendőzetlen gondolataik törnek fel, néha fésületlenül, de mindig őszintén.

Padisák Mihály több csoportban adja elének az írásokat. Először a szülőföldről szólókat, hétszáz faluból, városból válogatva. A következő fejezet családjuk iránti szeretetüket tükrözi, majd az ott különösen fontos magyar nyelv iránti érzelmeiket igyekeznek megformálni. A fejezet alcímei: Legfontosabb örökségem, Én és a könyv, Családom nyelve, Irodalmi élmények. Felvillan a lapokon a vegyes házasságok gyermekeinek saját helyzete. Kövek mesélnek ezután, amelyek az évszázadok alatt sok mindennek voltak tanúi, templomok, várak, házfalak. Régi határrészek, dűlők nevei olykor már elpusztult falvak emlékeit őrzik, esetleg egy régi földesúr vagy esemény kései jelhezói, elfelejtett sirookra, emlékművekre hívja fel a figyelmet ez a nagy helytörténeti érdekességű fejezet.

Külön fejezetben emlékeznek jeles magyarokra, felidézve életüket, munkásságukat, kapcsolatukat egy adott vidékkel, településsel. Példájuk, emléküik időn és határon túl erőt, kitartást adhat a megmaradáshoz. Hagyományörzésről beszél a levelek újabb csoportja, amelyek nem szakirodalmi források alapján íródtak, hanem személyes tapasztalatok, a mai élet szülöttei. Hogy ez mennyire így van, mutatja az a jugoszláviai híradás, amely beszámol a kemencék kénszerű feltámadásáról, a háború miatt újra otthon sütik a kenyert. Olvas-hatunk a veszélyben lévő magyar iskolák védelméről, megható milyen szeretettel és büszkén írnak a határon túli magyar gyerekek – és pedagógusok – iskoláikról. Helyet kapnak a kötetben magánygyerekről beszámoló levelek is, fiatalok írnak gondoljaikról, boldogulásukról. Szomszédainknál lezajlott történelmi változások jelentik a következő fejezet tárgyát, az ottani magyar fiatalok szemével. Ez nem történelem órai tananyag, hanem magyar gyermekek, ifjak sorsa, s így mindennél szemléletesebb történelmi lecke. Különösen megrázó a balkáni háború – gyermekszemmel.

A zárófejezetben – amely Magyarországra jött határon túli gyerekek üzeneteit összegzi –, összesűrűsödik a legfontosabb, a testvérszívek dobogása. Élményeik és nehézségeik megható egyszerűséggel jelennek meg soraikban.

Érdemes elolvasni Padisák Mihály könyvét gyermekeknek és felnőtteknek, pedagógusoknak, helytörténet iránt érdeklődőknek, de nagyon hasznos lehet idegenvezetők számára is. Meggyőződhetnek róla, hogy Miska bácsi levelesládája nemcsak a rádióban, hanem nyomtatásban is megérdemli figyelmünket. (Masszi Kiadó. Bp. 2002.)

Róbert Péter